

MONOGRÀFIC

"FILOSOFIA DEL LLENGUATGE: AIXÒ NO ÉS UNA REVISTA".

FILOSOFIA DE O FILOSOFIA AMB EL LLENGUATGE? EL CAS ATÍPIC DE WITTGENSTEIN

Antoni Defez

Professor de la Universitat de Girona

La filosofia sempre ha mantingut una relació interna amb el llenguatge, perquè la filosofia no seria altra cosa que llenguatge

La filosofia sempre ha mantingut una relació interna amb el llenguatge, perquè la filosofia no seria altra cosa que llenguatge, una activitat lingüística sobre, o contra, el llenguatge: sobre, o contra, les nostres maneres -també lingüístiques- d'entendre què és el llenguatge i què signifiquen aquelles paraules que són clau en la nostra comprensió del món i de nosaltres mateixos. Amb tot, és cert que no va ser fins al segle XX -potser, l'excepció seria Nietzsche- que els filòsofs no en van prendre consciència clara: el XX ha estat el segle del llenguatge. Un interès present tant en la filosofia analítica, com en la fenomenologia i hermenèutica continentals i altres derivats postestructuralistes, deconstruccionalistes, etc. Simplificant molt, la diferència entre aquestes tradicions rau en el relleu que hom van donar al problema de la referència o a l'estatus dels horitzons de sentit. Així, mentre que els continentals posaven el focus en els entramats de significació on les paraules tenen llur vida simbòlica, els anglosaxons tendiren a bastir filosofies del llenguatge, bé a partir de les condicions de veritat de les proposicions, o bé a partir de les condicions d'asserció de les paraules tot emfatitzant la dimensió pragmàtica del llenguatge i la importància dels actes de parla.

A dintre de la tradició anglosaxona destaca, però, el cas atípic i curiós de Wittgenstein. Curiós i atípic perquè, tot i ser un dels inspiradors de la nova disciplina de la filosofia del llenguatge -el Tractatus promogué l'aproximació logicista, i les Investigacions tres dècades després la visió del llenguatge com a praxi social- Wittgenstein no hi estava pas interessat. I és que ell -un vienès a Cambridge- no fou, en realitat, un filòsof del llenguatge, sinó un

filòsof amb el llenguatge i, en cert sentit, contra el llenguatge. En efecte, Wittgenstein filosofava amb el llenguatge, i ho feia no per resoldre problemes, sinó per dissoldre'ls. A parer seu, els problemes filosòfics no són altra cosa que pseudoproblemes provocats per una mala comprensió del llenguatge i, per tant, només poden ser desemascarats. Són problemes, és cert, que semblen profunds i ens fascinen, ja que obeeixen a algun desig de mirar-se les coses d'una manera inusitada -no són, per tant, simples errors lingüístics-, però cal mostrar quines confusions els nodreixen, i quin és el camí equivocat que ens hi ha menat. Només així podrem desfer el nus i alliberar-nos-en.

En realitat, la mala comprensió del llenguatge la propiciaria el mateix llenguatge en fer-nos caure en l'error a partir de les semblances superficials que hi trobem. Podríem dir que el llenguatge conté ja xifrades -enquistades- les visions que cal neutralitzar per tal d'arribar a un sa sentit comú. De fet, tanta seria la força d'aquestes mitologies -l'ideal d'universalitat, l'essencialisme, el dualisme ment-cos, el realisme metafísic, l'intel·lectualisme, etc.- que simplement pel fet d'usar el llenguatge ja estaríem en perill d'acceptar-les ingènuament. Heus aquí perquè Wittgenstein no sols filosofa amb el llenguatge, sinó també en contra. I així no és estrany que al final del *Tractatus* escrigui: "quan algú volgués dir quelcom metafísic, demostrar-li sempre que en les seves proposicions no havia donat cap significat a certs signes". O que les Investigacions recomanin refer el procés -la genealogia- a través del qual hem arribat a dir els disbarats que diem, fent visible les equívokes semblances entre paraules i els prejudicis que ens han despistat. En suma: sempre la primera condició per filosofar és desconfiar del llenguatge, de la seva gramàtica superficial.

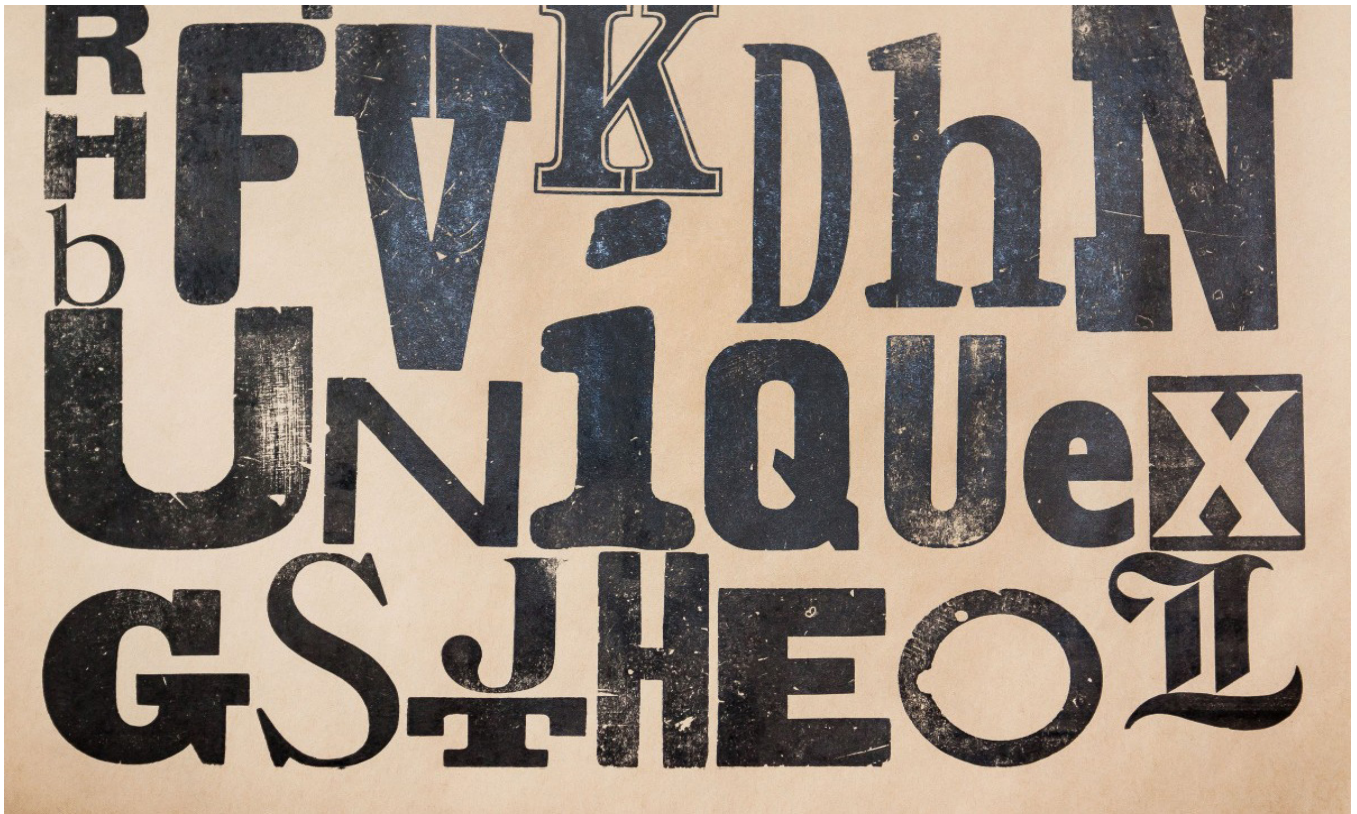

Curiosa situació: el llenguatge, única eina que tenim per conèixer, comprendre i actuar, és alhora una eina perillosa perquè també és la causa dels nostres errors i de les ximpleries que podem arribar a dir. Però aleshores, si no hem de dir res metafísic, si hem de guardar silenci, ¿quin hauria de ser

l'objectiu de la filosofia? Ben senzill: la claredat, una claredat l'objectiu de la qual no ha de ser cognitiu, és a dir, la construcció de cap teoria, ni tan sols una filosofia del llenguatge. No, la filosofia no ha de propiciar coneixement -això és assumpte de la ciència-, sinó retornar-nos als usos lingüístics del dilluns pel matí: recordar com realment usem les paraules. Com veiem, claredat i silenci van de la mà, perquè el silenci és el silenci de qui entén com funciona el llenguatge, i sap quins són els límits, i quins disbarats a què pot conduir-nos-en una mala comprensió. Només així podrem arribar a la visió correcta del món i de la vida: una visió no expressable amb paraules perquè "d'allò que no es pot parlar, cal guardar-ne silenci". De fet, no hi hauria res de què parlar, res a pensar o conèixer, res de què callar.

Wittgenstein entén la filosofia com una activitat individual: només cadascú pot assolir per a si mateix la claredat, el silenci i la visió perspícua, raó per la qual segurament no va escriure llibres en sentit tradicional, és a dir, tractats o dissertacions. El *Tractatus* és un llibre d'aforismes que pretenen, entre altres coses és clar, remoure la nostra innocència lingüística. Al seu torn, les Investigacions no cerquen l'argument, vull dir, arguments definitius, concloents i demostratius. No, el seu mètode consisteix d'una manera ben nominalista a oferir exemples, recordar-nos casos familiars, presentar-nos contradiccions: un àlbum, un camí. I això amb la intenció que arribem a veure les connexions, els lligams que hi ha entre els usos de les paraules, o descobrir quines són les confusions que ens desorienten. En suma: es tracta, com dèiem adés, d'arribar a la dissolució dels problemes filosòfics -la filosofia com a detergent-, i obtenir una mirada perspícua. Com veiem, la filosofia ha de ser anàlisi del llenguatge.

Ara bé, Wittgenstein no sempre va defensar una mateixa concepció del llenguatge ni una única manera d'analitzar-lo. Expliquem la diferència servir-nos d'una metàfora seva. Imaginem-nos, en primer lloc, que l'estructura de tota ciutat fos un quadrícula, un eixample: tots els carrers ben reglamentats, ben ordenats, ben delimitats, amb formes, distàncies i angles semblants, etc. Ara, altrament, imaginem la ciutat com un agrupació irregular de barris i suburbis amb estructures i finalitats diferents que han anat apareixent en funció de les necessitats humanes. En aquest darrer cas -de fet, allò que ha succeït realment- les ciutats tindrien una estructura difusa, borrosa: "un laberint de carrerons i places, de cases velles i noves, i de cases amb construccions afegides en diverses èpoques; i això voltat de molt raval nous amb carrers i places rectes i regulars, i amb cases uniformes". La ciutat-eixample -la ciutat ideal- i la ciutat real: aquestes són les dues metàfores de Wittgenstein sobre el llenguatge. En l'època del *Tractatus* el llenguatge és pensat d'una manera ahistòrica i atemporal amb la lògica matemàtica com essència seva, de manera que tot llenguatge seria en el fons un càlcul vertader-fals

de proposicions. Per contra, d'acord amb el seu pensament madur, el llenguatge ja no tindria cap essència, ni tan sols com a ideal. No, ara el llenguatge és vist com són les ciutats reals: quelcom que és resultat del temps i que entre les seves parts –els diferents usos lingüístics- només és possible trobar semblances de família.

I a aquestes dues concepcions del llenguatge els corresponen dues maneres diferents d'entendre la seva anàlisi. Així, en el primer cas es tractava de treure a la llum els trets lògics que a priori el llenguatge hauria de tenir a partir de la seva suposada essència lògica. En el segon, al seu torn, es tractarà és de descriure l'ús real i efectiu de les paraules en el seu context, tot tenint en compte no sols què diem, sinó també què fem en dir el que diem. Perquè parlar no seria únicament proferir paraules, ni tan sols emetre-les per tal de dir com són les coses. No, en parlar fem coses, creem sentits i realitats: els sentits i les realitats on transcorre la nostra existència. Hom podria dir que el llenguatge fa créixer un món, uns horitzons de sentit... Com veiem, d'aquesta manera el Wittgenstein madur, tot i rebutjar les metafísiques de l'ésser, no estaria tan lluny de la filosofia continental.

Doncs bé, ara podem entendre millor per què la filosofia havia de ser anàlisi del llenguatge. El llenguatge és allò que possibilita el pensament, la comprensió i el coneixement; també allò que fa possible els sentits en què transcorren les nostres vides. Tanmateix el llenguatge omple el nostre camí de paranys: el llenguatge és la nostra xarxa viària, i alhora allò que ens fa delinquir filosòficament. Més encara: el llenguatge és la nostra presó, i delinquim justament quan intentem escapar-nos-en. Perquè només podem pensar o dir allò que el llenguatge ens permet, i això -aquest límit- ens és insatisfactori: no ens hi conformem, i correm contra les barres del llenguatge. No ens conformem amb el fet -ho dèiem abans- que no hi hagi res metafísic a dir: voldríem més carn metafísica. Això, però, no serà possible, perquè no hi ha res ocult, res amagat, a l'espera de ser descobert. No obstant, Wittgenstein era un místic -un místic del silenci- i, a parer seu, l'existència del món, així com l'existència del subjecte que es representa el món lingüísticament i que hi actua, és allò místic, un miracle estètic, un misteri. Quelcom sobre el que no és possible dir res amb sentit ni tampoc assajar cap explicació, perquè tot el discurs significatiu queda circumscrit en com és el món, és a dir, als fets que descriuen la ciència i el llenguatge quotidià. Altrament, sobre allò místic només serà possible guardar silenci, un silenci també místic.